

SUN'YI INTELLEKT TOMONIDAN YARATILGAN IXTIROLARGA PATENT BERISH MASALASI: JAR VA O'ZBEKISTON QIYOSIY TAHLILI

Ibragimova Shahlo Bazarbayevna

Toshkent davlat yuridik universiteti Kiber huquqi fakulteti
magistratura bosqichi talabasi
+998900310227

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17947505>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 06-dekabr 2025 yil
Ma'qullandi: 11-dekabr 2025 yil
Nashr qilindi: 16-dekabr 2025 yil

KEYWORDS

Sun'iy intellekt, ixtiro, patent
huquqi, DABUS, ixtirochi
subyekti, intellektual mulk,
patent egaligi, huquqiy
javobgarlik, patent
qonunchiligi, raqamli
iqtisodiyot, innovatsiya, Janubiy
Afrika tajribasi.

ABSTRACT

Mazkur maqolada sun'iy intellekt tizimlari tomonidan mustaqil yaratilgan ixtirolarni patentlash masalasi intellektual mulk huquqi nuqtayi nazaridan tadqiq etilgan. Xususan, an'anaviy patent tizimining inson ixtirochiligiga asoslangan modeli sun'iy intellekt ixtirolarini huquqiy e'tirof etishda yetarli emasligi tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida Janubiy Afrika Respublikasining DABUS sun'iy intellekt tizimi yaratgan ixtiroga patent bergan birinchi davlat sifatidagi tajribasi o'rganilib, ushbu yondashuvning afzallik va risklari yoritib berilgan. Shuningdek, Yevropa Ittifoqi, AQSH, Buyuk Britaniya, Avstraliya, Singapur va Koreya Respublikasining sun'iy intellekt ixtirolariga yondashuvi qiyosiy tahlil qilingan. Tadqiqot yakunida O'zbekiston uchun bosqichma-bosqich islohot modelini joriy etish, qonunchilikka sun'iy intellekt ixtirolarini patentlashga oid normalar kiritish, ixtisoslashgan ekspert institutini shakllantirish va xalqaro amaliyotga integratsiyalashuvga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan..

Sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal sur'atlarda rivojlanishi zamonaviy intellektual mulk huquqi tizimi oldiga tubdan yangi huquqiy muammolarni olib chiqmoqda. An'anaviy patent tizimi asosan inson tomonidan yaratilgan ixtirolarni himoya qilishga yo'naltirilgan bo'lib, uning konseptual va normativ asoslari "ixtirochi" sifatida inson subyektini markazga qo'yadi. Biroq raqamli transformatsiya va algoritmik ijod mahsullari keng tarqalgan bugungi sharoitda, sun'iy intellekt tizimlari tomonidan mustaqil tarzda yaratilayotgan texnik yechimlar va innovatsiyalar ushbu yondashuvning cheklanganligini namoyon etmoqda.

Sun'iy intellekt tomonidan generatsiya qilinayotgan ixtirolar an'anaviy patent muallifligi mezonlariga to'liq mos kelmaydi, chunki mavjud huquqiy konsepsiyalar ixtiro faoliyatining markazida insonning ijodiy ongli mehnatini nazarda tutadi. Shu sababli, sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan texnologik natijalarni patentlash masalasi nafaqat huquqiy aniqlik prinsipiga, balki ixtirochilik faoliyatini baholashning fundamental mezonlariga ham qayta

nazar tashlashni talab qiladi. Bu holat amaldagi intellektual mulk tizimida sun'iy intellektning roli, uning yaratgan mahsullariga munosib subyektlik maqomini belgilash, shuningdek, ixtiroga egalik huquqini kimga tegishli deb topish masalalari bo'yicha huquqiy bo'shliqlarni yuzaga keltirmoqda.

Binobarin, sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan ixtirolar global patent tizimining mavjud paradigmasini sinovdan o'tkazib, ixtirochilik, mualliflik va intellektual mulk egaligi tushunchalarini qayta shakllantirish zaruratini kuchaytirmoqda. Ushbu muammolar samarali hal etilmasa, ilm-fan va texnologiya taraqqiyotining yangi bosqichi huquqiy tartibga solinmagan innovatsion sohada noaniqlik, manfaatlar to'qnashuvi va normativ tafovutlarni yanada chuqurlashtirishi mumkin. Shuning uchun sun'iy intellekt ixtirolarini patentlash masalasiga oid kompleks huquqiy yechimlarni ishlab chiqish, xalqaro va milliy darajadagi intellektual mulk siyosatini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda [1].

Mazkur kontekstda markaziy muammo quyidagi fundamental savol bilan ifodalanadi: sun'iy intellekt tizimi tomonidan mustaqil tarzda yaratilgan texnik yechim patent huquqi bilan himoya qilinishi mumkinmi, agar shunday bo'lsa, bunday ixtiroga nisbatan huquq egasi sifatida kim e'tirof etilishi lozim? Ushbu savol nafaqat intellektual mulk huquqining subyektlari doirasini qayta talqin etishni talab qiladi, balki ixtirochilik faoliyatining mohiyatini belgilashga oid an'anaviy konsepsiyalarni ham qayta ko'rib chiqishga majbur etadi.

Amaldagi huquqiy tizimlarning aksariyati ixtirochilikni insonning intellektual va ijodiy faoliyati natijasi sifatida talqin etadi, shu bois sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan yechimga nisbatan "ixtirochi" maqomini kimga berish masalasi normativ bo'shliqlarni yuzaga keltiradi. Bugungi kunda davlatlar ushbu muammoga turlicha yondashmoqda: ayrim yurisdiksiyalar sun'iy intellektni ixtirochi sifatida tan olishni rad etib, huquqni faqat inson arizachiga bog'laydi; boshqalari esa sun'iy intellektni ixtiro yaratish vositasi sifatida baholab, patentga bo'lgan huquqni uni ishlab chiquvchi yoki undan foydalanuvchi shaxslarga tegishli deb e'tirof etishga moyil.

Mazkur yondashuvlarning uyg'unlashmaganligi global patent tizimida sezilarli huquqiy tafovutlarni keltirib chiqarmoqda. Bu esa, o'z navbatida, transmilliy texnologik innovatsiyalarning patentlanish jarayonini murakkablashtirib, huquqiy aniqlik prinsipiga putur yetkazmoqda, shuningdek, sun'iy intellekt ixtirolarini tijorlashtirish, ularga egalik qilish hamda ulardan foydalanish bilan bog'liq nizolar kelib chiqish ehtimolini oshirmoqda. Shu sababli, ushbu masala bo'yicha yagona yoki hech bo'lmasa muvofiqlashtirilgan normativ yondashuvni shakllantirish xalqaro intellektual mulk huquqi tizimining dolzarb vazifalaridan biri sifatida kun tartibiga chiqmoqda [2].

Janubiy Afrika Respublikasi dunyoda birinchi bo'lib sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan ixtiroga patent bergan mamlakat sifatida xalqaro e'tiborni o'ziga tortdi. 2021-yil iyul oyida JAR Patent idorasi DABUS nomi bilan tanilgan sun'iy intellekt tizimi tomonidan yaratilgan "Fraktal geometriyaga asoslangan oziq-ovqat konteyneri" ixtirosi uchun patent berdi [3]. Ushbu qaror global miqyosda keng rezonans uyg'otdi va boshqa mamlakatlarni ham o'z patent qonunchiligini qayta ko'rib chiqishga undadi. O'zbekiston Respublikasi ham intellektual mulk huquqi sohasini modernizatsiya qilish jarayonida ushbu masalaga alohida e'tibor qaratishi zarur [4].

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi bir necha omil bilan belgilanadi. Birinchidan, sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi tezlashmoqda va yaqin kelajakda ko'plab ixtirolar aynan sun'iy intellekt tizimlari tomonidan yaratilishi kutilmoqda. Ikkinchidan, O'zbekiston iqtisodiyotini raqamlashtirish va innovatsion rivojlantirish strategiyasi doirasida sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish muhim vazifa hisoblanadi [5]. Uchinchidan, xalqaro savdo va texnologiya transferi sharoitida patent huquqlarining aniq belgilanishi investitsiyalarni jalb qilish va texnologik rivojlanish uchun zarur shart-sharoit yaratadi [6].

Sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan ixtirolar masalasini chuqur tahlil qilish uchun avvalo sun'iy intellektning o'zi va uning ixtirochilik jarayonidagi roli to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'lish zarur. Zamonaviy sun'iy intellekt tizimlari, ayniqsa chuqur o'rganish va neyron tarmoqlarga asoslangan algoritmlar, insonning ijodiy faoliyatiga o'xshash natijalar berishi mumkin [7]. Masalan, generativ sun'iy intellekt tizimlari hozirning o'zida ijodiy va ilmiy mahsulotlar yarata olish salohiyatini namoyon etmoqda: yirik til modellari yangi mazmun va tuzilishga ega matnlarni mustaqil generatsiya qila oladi, GAN (Generative Adversarial Networks) arxitekturasi asosidagi algoritmlar esa original vizual kontent – tasvirlar, dizaynlar va vizual obrazlarni yaratmoqda. Shuningdek, AlphaFold tizimining oqsillar tuzilmasini yuqori aniqlikda prognoz qila olish imkoniyati bioinformatika va farmatsevtika sohasida ilmiy tadqiqotlar paradigmasini o'zgartirib yubordi. Bu kabi yutuqlar sun'iy intellektni ijodiy, muhandislik va ilmiy ixtirolar jarayonida mustaqil innovatsion subyekt sifatida ishtirok eta olishini ko'rsatadi hamda uning huquqiy maqomini belgilash masalasini yanada dolzarb qilib qo'yadi.

DABUS tizimi sun'iy intellektning ixtiro yaratish salohiyatini amalda namoyon etgan eng yorqin misollardan biri hisoblanadi. Mazkur tizim Stiven Taler tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, bir-biri bilan o'zaro bog'liq ikki neyron tarmoq arxitekturasi asosida ishlaydi. Birinchi tarmoq yangi va original g'oyalarni generatsiya qilsa, ikkinchisi ushbu g'oyalarning pragmatik qiymati hamda amaliy foydaliligini tahlil qiladi. Tizim insonning bevosita texnik yoki ijodiy aralashuvisiz ikkita mustaqil ixtiro yaratishga muvaffaq bo'lgan. Ulardan biri fraktal geometriya prinsiplari asosida ishlab chiqilgan va issiqlikni samarali saqlash xususiyatiga ega bo'lgan oziq-ovqat konteyneri, ikkinchisi esa favqulodda vaziyatlarda qidiruv-qutqaruv operatsiyalarini yengillashtirishga mo'ljallangan, maxsus signal uzatuvchi miltillovchi chiroqdir [8]. E'tiborga molik jihati shundaki, ushbu ixtirolar klassik patentlash mezonlari – yangilik, ixtirochilik darajasi va sanoatda qo'llanish imkoniyati talablariga to'liq mos keladi. Bu holat sun'iy intellekt tizimlarining nafaqat texnik yechim frazemalarini generatsiya qilish, balki patent huquqi mezonlari doirasida mustaqil innovatsion natija yaratish qobiliyatiga ega ekanini ko'rsatadi hamda intellektual mulk huquqi tizimida ixtiro muallifligi va patent egasi subyektini masalasini qayta ko'rib chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

Sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan ixtirolarning huquqiy maqomini belgilash masalasi zamonaviy intellektual mulk huquqida konseptual ahamiyatga ega bo'lgan qator fundamental savollarni kun tartibiga olib chiqadi. Avvalo, sun'iy intellekt o'z mustaqil harakatlari va ijodiy natijalariga asoslanib, huquq subyektini sifatida e'tirof etilishi mumkinmi degan masala markaziy savol sifatida gavdalanadi. Chunki amaldagi huquqiy tizimlar subyektlikni ong, irodaviy qaror qabul qilish va yuridik javobgarlik bilan uzviy bog'laydi, sun'iy intellekt esa hozirgi talqinda bunday xususiyatlarga institutsional shaklda ega emas.

Keyingi muhim jihat shundan iboratki, sun'iy intellekt mustaqil huquq subyekti sifatida tan olinmagan taqdirda, u yaratgan intellektual natijalar va ixtirolar ustidan mulkiy huquq kimga tegishli bo'lishi lozimligi masalasi yuzaga keladi. Bu yerda ehtimoliy subyektlar doirasi sun'iy intellektni yaratgan shaxs (dasturchi), unga egalik qiluvchi subyekt, undan foydalanuvchi shaxs yoki manfaatdor uchinchi shaxslarni ham o'z ichiga olishi mumkin. Biroq ularning qaysi biri ixtirochi maqomini olishi, qaysi biri esa patent egasiga aylanishi zarurligi masalasi hali yagona yondashuvga ega emas.

Shuningdek, ushbu muammo amaldagi patent qonunchiligining sun'iy intellekt texnologiyalari shiddat bilan rivojlanayotgan davr sharoitlariga moslashish zaruratini ham yaqqol namoyon etadi. An'anaviy patent tizimi inson tomonidan yaratilgan ixtirolarni nazarda tutgan holda shakllangan bo'lib, sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan innovatsion yechimlarni huquqiy jihatdan baholash, mualliflikni belgilash va mulkiy huquqni taqsimlash mexanizmlarini o'z ichiga olmaydi. Shu sababli, patent qonunchiligini qayta konseptuallashtirish, ixtirochilik subyekti, javobgarlik va patent egasini belgilashning yangi huquqiy modelini ishlab chiqish dolzarb vazifa sifatida kun tartibiga chiqmoqda [9].

Mazkur masalalar nafaqat texnik-huquqiy yondashuvni, balki inson ijodiyati mohiyati, intellekt natijalarining huquqiy tabiatiga bo'lgan yondashuv, sun'iy intellektning "ijodiy agent" sifatidagi maqomi, shuningdek, patent tizimining adolat, rag'bat va iqtisodiy manfaat tamoyillariga muvofiq qayta talqin qilinishini talab etadigan falsafiy va etik muhokamalarni ham o'z ichiga oladi. Shunday ekan, sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan ixtirolarning huquqiy maqomi masalasi ko'p qatlamli yondashuv va kompleks normativ yechimlarni talab qiladigan muammolar sirasiga kiradi.

Janubiy Afrika Respublikasi sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan ixtirolarni patentlash bo'yicha global miqyosda pretседent yaratgan davlat sifatida e'tirof etildi. 2021-yil 28-iyul sanasida JAR Kompaniyalar va intellektual mulk komissiyasi DABUS tizimi tomonidan avtonom tarzda yaratilgan ixtiro uchun ZA 2021/03242 raqamli patentni ro'yxatdan o'tkazdi. Ushbu voqelik xalqaro intellektual mulk huquqi tarixida ilk bor sun'iy intellekt tizimi ixtiro muallifi sifatida rasman e'tirof etilgan holat bo'ldi. Biroq mazkur qarorda sun'iy intellekt ixtirochi sifatida tan olingan bo'lsa-da, patentga bo'lgan mulkiy huquq uning yaratuvchisi Stephen Thalerga tegishli deb belgilandi.

Bu yondashuvning ahamiyati shundaki, u mavjud patent tizimida inson omiliga asoslangan ixtirochilik konsepsiyasidan qisman chetga chiqqan holda, sun'iy intellektning ixtiro yaratish bo'yicha funksional imkoniyatlarini tan oladi, lekin bir vaqtning o'zida patent egasini real huquq subyekti inson bilan bog'lash orqali huquqiy bo'shliqqa yo'l qo'ymaydi. Mazkur qaror patent huquqida ixtirochilik va patent egasi maqomi o'zaro farqlanishi mumkinligini amaliy jihatdan namoyon etib, xalqaro huquqiy doktrinada yangi muhokama maydonlarini ochdi.

Natijada, JAR yondashuvi sun'iy intellekt iqtisodiy qiymat yaratuvchi ixtiro manbai sifatida tan olinishi mumkinligini isbotladi, lekin ayni paytda huquq subyektligi mulkiy huquqqa egalik qilish va javobgarlik inson yoki yuridik shaxs zimmasida qolishi zarurligini mustahkamlab berdi. Bu model keyingi normativ yechimlar uchun muvozanatli, pragmatik va evolyutsion huquqiy konstruktsiya sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

JAR patent qonunchiligining o'ziga xosligi shundaki, u ixtirochi kim bo'lishi mumkinligi to'g'risida aniq ta'rif bermaydi. Patents Act 57 of 1978 qonuniga ko'ra, patent arizasi beruvchi

ixtirochilik huquqini qanday olganligini ko'rsatishi shart, lekin ixtirochining inson bo'lishi to'g'risida aniq talab yo'q [10]. Aynan shu huquqiy bo'shliq JAR patent idorasiga DABUS ni ixtirochi sifatida ro'yxatdan o'tkazish imkonini berdi. Bundan tashqari, JAR patent tizimi substantiv ekspertizani talab qilmaydi, ya'ni patent arizalari agar ular rasmiy talablarga javob bersa, avtomatik ravishda qabul qilinadi.

Janubiy Afrika Respublikasining DABUS bo'yicha qarori global huquqiy hamjamiyatda keng rezonans va turli bahslarni yuzaga keltirdi. Bir guruh mutaxassislar mazkur qarorni innovatsion ekotizimni rag'batlantiruvchi, sun'iy intellekt texnologiyalarining iqtisodiy va ilmiy salohiyatini tan oluvchi muhim normativ qadam sifatida ijobiy baholadilar. Xususan, intellektual mulk huquqi sohasidagi ekspertlar ushbu yondashuvni patent tizimining evolyutsion rivojlanishiga xizmat qiluvchi, texnologik taraqqiyotga moslashuvchan huquqiy model deb atab, uni kelajakka yo'naltirilgan progressiv qaror sifatida e'tirof etdilar [11].

Boshqa bir yondashuv tarafdorlari esa mazkur qarorni keskin tanqid ostiga oldilar. Ularning fikricha, JAR tomonidan sun'iy intellektni ixtirochi sifatida e'tirof etish amaldagi xalqaro intellektual mulk standartlari bilan to'qnashadi hamda huquqiy jihatdan yetarli asosga ega emas. Xususan, tanqidchilar bu qaror Intellektual mulk huquqining savdo jihatlari bo'yicha TRIPS kelishuvida nazarda tutilgan patentlash subyektlariga doir umumiy yondashuvlarga mos kelmasligini, shuningdek, "ixtirochi" tushunchasi de-facto inson omiliga asoslangan xalqaro huquqiy konsepsiya ekanini ta'kidladilar [12]. Ularning fikricha, sun'iy intellektni ixtirochi sifatida tan olish nafaqat normativ bo'shliqni chuqurlashtiradi, balki patentga egalik, javobgarlik va huquq layoqati kabi fundamental institutlarning qayta ko'rib chiqilishini talab qiladigan murakkab huquqiy kolliziyalarni keltirib chiqaradi.

Shu bilan birga, JAR tajribasi bir qator strategik xulosalarni ham shakllantirish imkonini beradi. Avvalo, patent qonunchiligidagi normativ moslashuvchanlik va aniq tartibga solinmagan sohalarning mavjudligi yangi texnologik yechimlarni huquqiy jihatdan sinab ko'rish uchun qulay sharoit yaratishi mumkinligi namoyon bo'ldi. Ayniqsa, sun'iy intellekt tomonidan yaratiladigan texnik yechimlar kabi huquqiy tabiati an'anaviy kategoriyalarga sig'maydigan obyektlar uchun bu jihat muhim ahamiyat kasb etadi [13]. Ikkinchidan, sun'iy intellekt ixtirolarini patent bilan himoya qilish mexanizmining joriy etilishi milliy innovatsion ekotizim uchun rag'batlantiruvchi instrument bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bu, o'z navbatida, ilmiy-texnik izlanishlarni jadallashtiradi, texnologik mahsulotlarni tijoratlashtirish imkoniyatini kengaytiradi va sun'iy intellektga asoslangan R&D (tadqiqot va ishlanmalar) loyihalariga bo'lgan qiziqishni oshiradi.

Uchinchidan, bunday normativ amaliyotlar xalqaro investorlar, texnologiya gigantlari va startaplar uchun mamlakatning innovatsiyaga ochiq ekanini namoyon etuvchi muhim signal vazifasini bajaradi. Sun'iy intellekt yaratgan ixtirolarning himoya qilinishi xorijiy kapital oqimi va texnologiya transferi jarayonini tezlashtirishi, shuningdek, global texnologik raqobatda mamlakatning o'rnini mustahkamlashi mumkin.

Shu bilan birga, JAR tajribasi shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt ixtirochiligi masalasida milliy darajadagi tashabbuslar muhim bo'lsa-da, bu sohaning transchegaraviy tabiati sababli yagona xalqaro standartlarni shakllantirish zarurati dolzarb bo'lib qolmoqda. Bu esa Jahon intellektual mulk tashkiloti (WIPO), TRIPS Kengashi va mintaqaviy intellektual mulk institutlari doirasida mazkur masala bo'yicha kompleks, uyg'un va kelajakni nazarda tutgan normativ

yondashuvlarni ishlab chiqish ehtiyojini yanada kuchaytiradi. JAR yondashuvi nafaqat konseptual, balki chuqur amaliy-huquqiy oqibatlarni ham yuzaga keltirdi. Patentning sun'iy intellekt nomiga rasmiylashtirilishi ortidan bir qator murakkab huquqiy savollar paydo bo'ldi. Masalan, ixtiroga patent huquqi buzilgan taqdirda da'vogar yoki javobgar kim bo'ladi? Patentni saqlab turish uchun boj va to'lovlarni kim amalga oshirishi shart? Eng murakkab savol esa – sun'iy intellekt yaratgan ixtiro uchinchi shaxslarga zarar yetkazsa, fuqarolik yoki delikt javobgarligini kim o'z zimmasiga oladi?

Mazkur savollar patent huquqining an'anaviy subyektga yo'naltirilgan modeli sun'iy intellekt fenomeni sharoitida yetarli emasligini ko'rsatmoqda. An'anaviy yondashuvga ko'ra, patent egasi va ixtirochi huquqiy jihatdan aniq identifikatsiya qilinadigan shaxs bo'lishi lozim. Biroq, sun'iy intellekt ishtirokidagi ixtirolar zanjirida bir vaqtning o'zida bir nechta subyektlar ishtirok etadi: algoritmi ishlab chiquvchi, tizim egasi, ma'lumot provayderi, texnik infrastruktura ta'minotchisi va intellektual faoliyatni yo'naltiruvchi operator. Shu sababli javobgarlik va huquq egaligi masalalarini aniq belgilash uchun yangi yuridik konstruksiyalar talab etiladi. JAR hukumati mazkur murakkabliklarni anglagan holda, hozirda intellektual mulk to'g'risidagi qonunchilikka muhim o'zgartirishlar kiritish ustida ish olib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasining patent qonunchiligi asosan 2002-yil 29-avgustda qabul qilingan "Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to'g'risida"gi qonunga asoslanadi [14]. Ushbu Qonunning 9-moddasida aniq ko'rsatilganki, *"ijodiy mehnati bilan sanoat mulki obyektini yaratgan jismoniy shaxs shu obyektning muallifi deb e'tirof etiladi."* Bu ta'rif sun'iy intellektni ixtirochi sifatida tan olishga imkon bermaydi.

O'zbekiston huquqiy tizimida sun'iy intellektni tartibga solishga qaratilgan normativ-huquqiy tashabbuslar shakllanib bormoqda. Xususan, Sun'iy intellekt to'g'risidagi qonun loyihasi ishlab chiqilgani [15] bu yo'nalishdagi muhim institutsional qadam hisoblanadi. Mazkur loyiha sun'iy intellekt tizimlarining huquqiy maqomini belgilash, ulardan foydalanish tartibini tartibga solish hamda sun'iy intellekt faoliyati natijasida yuzaga keladigan javobgarlik masalalarini normativ jihatdan asoslashga qaratilgan. Shu bilan birga, loyihaning mazmuniy tahlili shuni ko'rsatadiki, unda sun'iy intellektning intellektual mulk obyektlarini yaratishdagi ishtiroki, bunday obyektlarga nisbatan mualliflik yoki patent huquqlarining subyektini kim bo'lishi, sun'iy intellekt tomonidan generatsiya qilingan ixtirolar va kreativ mahsulotlarning huquqiy rejimi qanday belgilanishi kabi masalalar yetarli darajada yoritilmagan.

Ayniqsa, intellektual mulk huquqi kontekstida fundamental ahamiyat kasb etuvchi savollar – sun'iy intellekt tizimlarining ixtirochi yoki muallif sifatida tan olinishi mumkinligi, sun'iy intellekt generatsiya qilgan natijalarga nisbatan mulkiy huquqlar egasi kim bo'lishi, shuningdek, bunday natijalardan tijorat maqsadlarida foydalanishda litsenziyalash, huquqiy himoya va javobgarlik mexanizmlari qanday tartibga solinishi kabi masalalar ochiqlicha qolmoqda. Vaholanki, aynan shu jihatlar xalqaro patent tizimida global miqyosda muhokama markaziga aylangan va bir qator davlatlar, jumladan JAR misolida, milliy patent qonunchiligini sun'iy intellekt ixtirochiligi fenomeniga moslashtirishga urinishlar already boshlangan.

Qonun loyihasida intellektual mulkka aloqador normalarning yetarli darajada aks etmaganligi, o'z navbatida, huquqni qo'llash amaliyotida noaniqliklar, huquqiy kolliziyalar hamda innovatsion mahsulotlarni tijoratlashtirish jarayonida institutsional to'siqlarni yuzaga keltirishi mumkin. Shuning uchun, ushbu normativ tashabbus keyingi takomillashtirish bosqichlarida sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan intellektual natijalarning huquqiy maqomi,

huquq egaligi mezonlari, patentga layoqatlilik shartlari, javobgarlik subyektligi va kompensatsiya mexanizmlarini ham aniq belgilovchi kompleks qoidalar bilan to'ldirilishi O'zbekistonning raqamli iqtisodiyot va innovatsion huquqiy muhitni shakllantirish strategiyasi uchun muhim zarurat hisoblanadi.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston qonunchiligi JAR qonunchiligidan farqli ravishda ixtirochining inson bo'lishi talabini aniq belgilaydi. Bu O'zbekistonda DABUS kabi holatlarning ro'y berishi ehtimolini kamaytiradi. Shu bilan birga, O'zbekiston qonunchiligida sun'iy intellekt yordamida yaratilgan ixtirolar masalasi ham aniq tartibga solinmagan.

Sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan ixtirolarga nisbatan xalqaro hamjamiyatda turli yondashuvlar shakllanmoqda. YEvropa Patent Idorasi va AQSh Patent va Savdo Belgilari Idorasi DABUS arizalarini rad etdi, chunki ularning qonunchiligiga ko'ra ixtirochi faqat inson bo'lishi mumkin [16]. Yevropa Patent Idorasi 2019-yil dekabr oyida chiqargan qarorida ta'kidlanganki, Yevropa Patent Konventsiyasining talablariga ko'ra ixtirochi tabiiy shaxs bo'lishi shart. AQSh Patent idorasi ham 2020-yil aprel oyida shunga o'xshash qaror chiqardi [17].

Buyuk Britaniya Oliy sudi 2023-yil dekabr oyida chiqargan qarorida sun'iy intellekt ixtirochi sifatida tan olinmasligini tasdiqladi [18]. Sud qarorida ta'kidlanganki, Patents Act 1977 qonuniga ko'ra ixtirochi "shaxs" bo'lishi kerak va bu atama faqat insonlarga taalluqli [19]. Avstraliya Federal sudi dastlab DABUS ni ixtirochi sifatida tan olgan bo'lsa-da, keyinchalik Oliy sud bu qarorni bekor qildi [20].

Singapur va Koreya Respublikasi sun'iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish uchun qulay huquqiy muhit yaratish ustida ishlamoqda [21]. Singapur Intellektual mulk idorasi 2023-yilda sun'iy intellekt va intellektual mulk bo'yicha milliy strategiya qabul qildi, unda sun'iy intellekt yaratgan kontentga nisbatan moslashuvchan yondashuv ko'zda tutilgan. Koreya Respublikasi Patent idorasi sun'iy intellekt yordamida yaratilgan ixtirolar uchun alohida toifa kiritish imkoniyatini o'rganmoqda.

Jahon Intellektual Mulk Tashkiloti ushbu masala bo'yicha xalqaro konsensus yaratishga harakat qilmoqda. WIPO 2019-yildan beri sun'iy intellekt va intellektual mulk bo'yicha dialog o'tkazib kelmoqda, unda 190 dan ortiq mamlakatlar vakillar ishtirok etmoqda.

Sun'iy intellekt yaratgan ixtirolarni patent bilan himoya qilish yoki rad etish masalasi nafaqat amaliy, balki tizimli huquqiy va iqtisodiy oqibatlarini ham keltirib chiqaradi. Huquqiy nuqtayi nazardan, sun'iy intellekt ixtirochi sifatida e'tirof etish patent huquqining amaldagi konseptual modelini tubdan qayta ko'rib chiqish zaruratini yuzaga keltiradi [22]. Chunki patent tizimi ixtironi insonning ijodiy faoliyati mahsuli sifatida qabul qilishga asoslangan bo'lib, uning nazariy fundamentini ixtirochi mehnatini rag'batlantirish va ijod mahsulini huquqiy himoya qilish tamoyillari tashkil etadi. Sun'iy intellekt esa subyektiv ijod, intellektual mehnat yoki maqsadli ixtirochilik motivatsiyasiga asoslanmagan holda, algoritmik hisoblash va ma'lumotlarni qayta ishlash orqali texnik yechimlar yaratadi, bu esa an'anaviy nazariy doktrinalar bilan nomuvofiqlikni keltirib chiqaradi [23]. Shu sababli, sun'iy intellektning ixtiro subyektini sifatida tan olinishi mavjud huquqiy doktrinalarni qayta talqin qilishni, shuningdek, ixtirochilik subyektini, huquqqa egalik va huquqiy javobgarlik kabi fundamental institutlar uchun yangi yondashuvlarni ishlab chiqishni talab qiladi [24].

Javobgarlik masalasi alohida e'tibor beradigan bo'lsak, Agar sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan ixtiro zarar keltirsa yoki boshqa patentlarni buzsa, kim javobgar bo'ladi degan o'rinli

savol vujudga keladi. An'anaviy huquqiy tizimda ixtirochi yoki patent egasi javobgarlikni o'z zimmasiga oladi, lekin sun'iy intellekt huquqiy shaxs emasligi sababli javobgarlik masalasi murakkablashadi [25]. Ba'zi olimlar sun'iy intellekt uchun maxsus sug'urta tizimi yaratishni taklif qilmoqda [26].

Iqtisodiy oqibatlar ham muhim ahamiyatga ega. Sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan ixtirolarga patent berish innovatsiyalarni rag'batlantirishi va investitsiyalarni jalb qilishi mumkin. Kompaniyalar sun'iy intellekt tadqiqotlariga ko'proq mablag' ajratishi va yangi mahsulotlar yaratishi mumkin. Ammo bu monopoliyalarning kuchayishiga ham olib kelishi mumkin, chunki katta texnologiya kompaniyalari kuchli sun'iy intellekt tizimlariga ega.

Mehnat bozori ham ta'sir ostida qoladi. Agar sun'iy intellekt mustaqil ixtirochi bo'la olsa, bu inson ixtirochilarning rolini kamaytirishi mumkin. Bu ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda, jumladan O'zbekistonda, ijtimoiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, sun'iy intellekt bilan ishlash bo'yicha yangi kasblar va ko'nikmalar talab qilinadi [27].

Raqobat huquqi jihatidan ham muammolar tug'ilishi mumkin. Agar bitta kompaniya kuchli sun'iy intellekt tizimi orqali minglab patentlarni olsa, bu bozorda monopol holatni yaratishi mumkin. Patent trolling muammosi yanada kuchayishi mumkin, chunki sun'iy intellekt arzon narxda ko'plab patent arizalarini generatsiya qilishi mumkin.

O'zbekistonda sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan intellektual mahsullarni patent muhofazasiga olish bo'yicha milliy yondashuvni shakllantirish jarayoni strategik, normativ va institutsional choralar uyg'unligini taqozo etadi. Avvalo, ushbu yondashuv mamlakatning raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, milliy innovatsion ekotizimni kuchaytirish hamda texnologik raqobatbardoshlikni oshirish bo'yicha belgilangan strategik ustuvor yo'nalishlariga muvofiq ravishda ishlab chiqilishi zarur. Shu bois, sun'iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirishni rag'batlantiruvchi, shu bilan birga ixtirolarning huquqiy muhofazasi aniqligini ta'minlaydigan normativ-huquqiy muhit shakllantirilishi muhim hisoblanadi.

Milliy huquq tizimiga ma'qul va ehtiyotkor yondashuvni tanlash maqsadida sun'iy intellektga asoslangan ixtirolarni patentlash jarayonini bosqichma-bosqich tatbiq etish tavsiya etiladi. Dastlabki bosqichda, sun'iy intellekt inson ijodiy faoliyati bilan birgalikda qo'llanilgan ixtirolar patent muhofazasiga olinadigan tartib joriy etilishi, bunda inson subyekti ixtirochi sifatida tan olinib, sun'iy intellektning texnologik hissasi alohida qayd etilishi maqsadga muvofiq. Keyingi bosqichlarda esa xalqaro tajriba va amaliy natijalar tahliliga tayanilgan holda, avtonom tarzda ixtiro yarata oluvchi tizimlarga nisbatan huquqiy pozitsiya shakllantirilishi mumkin.

Qonunchilikni modernizatsiya qilish doirasida, birinchi navbatda, "Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to'g'risida"gi milliy qonunga sun'iy intellekt yordamida yaratilgan texnik yechimlarni patentlash tartibini aks ettiruvchi maxsus bob kiritish zarur. Shu bilan birga, amaldagi "Sanoat mulki obyektining muallifi" tushunchasining talqinini kengaytirish yoki muqobil ravishda, sun'iy intellektning intellektual hissasini huquqiy e'tirof etish mexanizmini qonunda mustahkamlash taklif etiladi. Bunga qo'shimcha ravishda, sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan ixtirolar bo'yicha mulkiy huquq egaligi, foyda taqsimoti hamda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan delikt javobgarligi masalalari aniq normativ mezonlar asosida tartibga solinishi lozim.

Institutsional islohotlarning muhim elementi sifatida Adliya vazirligi huzuridagi Intellektual mulk markazida sun'iy intellekt va intellektual mulk masalalariga ixtisoslashgan

alohida ekspert bo'linmasini tashkil etish taklif etiladi. Mazkur bo'linma intellektual mulk obyekti sifatida sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan ixtirolarni ekspertizadan o'tkazish, baholash metodologiyasini ishlab chiqish, patent arizalarining o'ziga xos jihatlarni huquqiy-mezoniy tahlil qilish hamda amaliy qo'llanmalar tayyorlash bilan shug'ullanishi zarur.

Shuningdek, O'zbekistonning xalqaro maydondagi ishtirokini faollashtirish maqsadida, Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (WIPO) doirasida sun'iy intellekt va patent huquqi yo'nalishidagi xalqaro normativ tashabbuslar muhokamalarida faol pozitsiya bilan qatnashish, shu jumladan, soha bo'yicha ilg'or tajribaga ega davlatlar bilan ikki va ko'p tomonlama hamkorlik platformalarini shakllantirish maqsadga muvofiqdir. Bunda Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasida sun'iy intellekt ixtirolarini huquqiy muhofaza qilish bo'yicha umumiy yondashuvni shakllantirish, mintaqaviy normativ uyg'unlik yaratish va texnologik integratsiyani kuchaytirish masalalari alohida ahamiyat kasb etadi.

Kadrlar tayyorlash tizimida ham o'ziga xos islohotlar amalga oshirilishi lozim. Oliy ta'lim muassasalarida sun'iy intellekt huquqi, texnologiya transferi va intellektual mulkni raqamli muhitda himoya qilish masalalariga ixtisoslashgan o'quv kurslarini joriy etish, patent ekspertlari va intellektual mulk bo'yicha mas'ul xodimlarni sun'iy intellekt texnologiyalarini anglash va baholash bo'yicha qayta tayyorlash dasturlarini yo'lga qo'yish taklif etiladi.

Xulosa o'rnida, Sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan ixtirolarga patent berish masalasi zamonaviy intellektual mulk huquqining eng murakkab muammolaridan biri hisoblanadi. Janubiy Afrika Respublikasining DABUS tizimiga patent berish qarori global miqyosda muhim pretsedent yaratdi va boshqa mamlakatlarni ham o'z yondashuvlarini qayta ko'rib chiqishga undadi. JAR tajribasi shuni ko'rsatdiki, patent qonunchiligidagi moslashuvchanlik yangi texnologiyalar uchun imkoniyatlar yaratishi mumkin, ammo bu o'z navbatida huquqiy noaniqlik va javobgarlik masalalarini ham keltirib chiqaradi.

O'zbekiston Respublikasi hozirgi patent qonunchiligi sun'iy intellektni ixtirochi sifatida tan olmaydi, chunki qonunga ko'ra ixtirochi faqat jismoniy shaxs bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, mamlakat raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish strategiyasini amalga oshirmoqda. Bu kontekstda O'zbekiston sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan ixtirolarga nisbatan o'z yondashuvini ishlab chiqishi zarur.

Xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, turli mamlakatlar turlicha yondashuvlar qo'llamoqda. Yevropa va AQSh an'anaviy yondashuvni saqlab, faqat insonni ixtirochi deb tan oladi. JAR esa radikal yondashuv tanlab, sun'iy intellektni ixtirochi sifatida tan oldi. O'zbekiston uchun eng maqbul yondashuv bosqichma-bosqich islohotlar orqali milliy sharoit va xalqaro tajribani uyg'unlashtirishdir.

Tavsiya etilayotgan o'zgartirishlar qonunchilikni modernizatsiya qilish, institutsional salohiyatni oshirish, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish va kadrlar tayyorlashni o'z ichiga oladi. Muhimi, O'zbekiston sun'iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish va innovatsiyalarni rag'batlantirish bilan birga, milliy manfaatlar va huquqiy barqarorlikni ta'minlashi lozim. Sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan ixtirolarga nisbatan to'g'ri yondashuv O'zbekistonning global innovatsion raqobatdagi o'rnini mustahkamlashga xizmat qiladi.

References:

1. Abbott, Ryan Benjamin, I Think, Therefore I Invent: Creative Computers and the Future of Patent Law. Boston College Law Review, Vol. 57, No. 4, 2016, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2727884> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2727884>

2. Erica Fraser, Computers as Inventors – Legal and Policy Implications of Artificial Intelligence on Patent Law (2016) 13:3 SCRIPTed 305 <https://script-ed.org/?p=3195>
3. The official website: Companies and Intellectual Property Commission of South Africa. Patent Application ZA2021/03242. July 28, 2021. Available at: <https://www.cipc.co.za>
4. “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi PF-6079-son // Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 01.03.2025-y., 06/25/27/0196-son, <https://lex.uz/docs/-5030957>
5. Sun‘iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida PQ-358-son Qaror // Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 27.10.2025-y., 06/25/189/0978-son, <https://lex.uz/docs/-7158604>
6. Kim Daria. AI-Generated Inventions: Time to Get the Record Straight on Exclusion and Inventorship. GRUR International 69, no. 5 (2020): 443-456. // available at: https://www.researchgate.net/publication/342023761_'AI-Generated_Inventions'_Time_to_Get_the_Record_Straight
7. Guadamuz, Andres, Do Androids Dream of Electric Copyright? Comparative Analysis of Originality in Artificial Intelligence Generated Works (June 5, 2020). Intellectual Property Quarterly, 2017 (2), Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2981304>
8. The official website: European Patent Office. Decision of 27 January 2020 on EP 18 275 163 and EP 18 275 174. Available at: <https://www.epo.org>
9. Yanisky-Ravid, Shlomit, Generating Rembrandt: Artificial Intelligence, Copyright, and Accountability in the 3A Era — The Human-Like Authors Are Already Here — A New Model (April 24, 2017). Michigan State Law Review, Award Winning: The 2017 Visionary Article in Intellectual Property Law, Forthcoming, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2957722> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2957722>
10. Republic of South Africa. Patents Act 57 of 1978. Government Gazette, May 2, 1978: Section 25. // available at: https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/201504/act-57-1978.pdf
11. The official website: World Intellectual Property Organization. The WIPO Conversation on Intellectual Property and Artificial Intelligence // Available at: <https://www.wipo.int/en/web/frontier-technologies/artificial-intelligence/conversation>
12. conversation
13. Yu, Peter. Artificial Intelligence, the Law-Machine Interface, and Fair Use Automation. Alabama Law Review 72, no. 1 (2020): 187-242. // available at: <https://law.ua.edu/wp-content/uploads/2020/12/4-Yu-187-238.pdf>
14. Ncube, Caroline B., Calibrating Copyright for Creators and Consumers: Promoting Distributive Justice and Ubuntu (August 24, 2016). R. Giblin & K. Weatherall (eds.), What if We Could Reimagine Copyright?, Canberra: ANU Press, 2016, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2828616>
15. O‘zbekiston Respublikasi Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to‘g‘risidagi Qonuni // Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 09.08.2025-y., 03/25/1080/0710-son ; <https://lex.uz/uz/docs/-76671>
16. O‘zbekistonda sun‘iy intellekt haqida qonun qabul qilinmoqda. Unda nima yozilgan? 15.04.2025. Farrux Absattarov // available at:

<https://kun.uz/news/2025/04/15/ozbekistonda-suniy-intellekt-haqida-qonun-qabul-qilinmoqda-unda-nima-yozilgan>

17. The official website: United States Patent and Trademark Office. Decision on Petition in re Application 16/524,350. April 22, 2020. Available at: https://www.uspto.gov/sites/default/files/documents/16524350_22apr2020.pdf
18. The official website: USPTO. USPTO releases report on artificial intelligence and intellectual property policy October 2020. Available at: <https://www.uspto.gov/about-us/news-updates/uspto-releases-report-artificial-intelligence-and-intellectual-property>
19. The official website: UK Supreme Court. Thaler v Comptroller-General of Patents. UKSC 61, December 20, 2023. Available at: <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2021-0201>
20. UK Intellectual Property Office. Patents Act 1977: Guidance on AI Inventorship. Updated January 2024 // available at: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1977/37/contents>
21. The official website: Federal Court of Australia. Commissioner of Patents v Thaler. FCAFC 62, April 13, 2022. Available at: <https://business.cch.com/ipld/AustraliaCommissionerThaler202200413.pdf>
22. Lee, Jyh-An. Artificial Intelligence and Intellectual Property in Asia. *Asian Journal of Law and Society* 8, no. 2 (2021): 234-256.
23. Dornis, Tim W., Artificial Intelligence and Innovation: The End of Patent Law As We Know It (August 5, 2020). *Yale Journal of Law & Technology*, vol. XXIII, pp. 97 (2020), Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3668137> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3668137>
24. Lemley, Mark A., IP in a World Without Scarcity (March 24, 2014). Stanford Public Law Working Paper No. 2413974, 90 *New York University Law Review* 460 (2015), Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2413974> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2413974>
25. Samuelson, Pamela. Allocating Ownership Rights in Computer-Generated Works. *University of Pittsburgh Law Review* 47, no. 4 (1986): 1185-1228. // available at: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2024/01/Pam-Samuelson-Allocating-Ownership-Rights-in-Computer-Generated-Works.pdf>
26. Selbst, Andrew D., Negligence and AI's Human Users (March 11, 2019). 100 *Boston University Law Review* 1315 (2020), UCLA School of Law, Public Law Research Paper No. 20-01, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3350508>
27. Scherer, Matthew U., Regulating Artificial Intelligence Systems: Risks, Challenges, Competencies, and Strategies (May 30, 2015). *Harvard Journal of Law & Technology*, Vol. 29, No. 2, Spring 2016, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2609777> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2609777>
28. Acemoglu, Daron and Autor, David H. and Hazell, Jonathon and Restrepo, Pascual, AI and Jobs: Evidence from Online Vacancies (December 2020). NBER Working Paper No. w28257, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3765910>